

چالش‌های ترکیه در سوریه

شاید در روزهای نخست سقوط دولت بشار اسد، دولتمردان ترکیه کمتر تصور می‌کردند که پس از مدت کوتاهی با حجم انبوهی از چالش‌ها که امروز در سوریه با آن مواجه‌اند روبه‌رو شوند. تحولات و مسائلی که امروز در سوریه در حال وقوع است و در هفته‌ها و ماه‌های آینده قطعاً بیشتر خواهد شد، چشم‌انداز خوبی را پیش روی ترکیه قرار نمی‌دهد. در حال حاضر، ترکیه با چالش‌های مختلفی در سوریه در ابعاد سیاسی، امنیتی و اقتصادی مواجه است که غلبه بر آن‌ها به این سادگی نیست. مهم‌ترین چالش، اختلاف رژیم صهیونیستی با دولت ترکیه است که هر روز ابعاد جدیدی به خود می‌گیرد. بر خلاف دولت ترکیه که به شکل همه‌جانبه‌ای از حکام جدید سوری حمایت می‌کند و با آن‌ها مناسبات تنگاتنگ دارد، تل آویو به هیئت حاکمه جدید به عنوان یک «تهدید» نگاه می‌کند. مقامات رژیم، موضع خصمانه نسبت به تحریرالشام و شخص جولانی داشته و با تعابیر بسیار تند مانند تروریست، جنایتکار، دولت غیرمنتخب و تهدیدی علیه امنیت ملی رژیم اسرائیل از آن‌ها نام می‌برند. وزیر خارجه رژیم اسرائیل در موضع‌گیری جدید خود ضمن تهدید جولانی به ترور اظهار داشته است: «هر صبح که الجولانی چشمانش را در کاخ ریاست جمهوری در دمشق باز می‌کند، ارتش اسرائیل را می‌بیند که او را از ارتفاعات جبل‌الشیخ زیر نظر دارد!» نتانیاهو هم در پیامی به جولانی هشدار داده است اگر یک تیر به سمت نیروهای اسرائیلی شلیک شود او را نابود خواهد کرد! این اظهارات پیام خوبی برای آنکارا نیست و در تضاد شدید با برآوردها و محاسبات ترکیه در سوریه قرار دارد. اینکه رژیم صهیونیستی از زمان روی کار آمدن تحریرالشام اقدام به نابودی انبارهای تسلیحات استراتژیک و پایگاه‌های دریایی و هوایی و زیرساخت‌های نظامی سوریه نموده و به طور مداوم در حال پیشروی و اشغال مناطق مختلفی در جنوب این کشور است، علل مختلفی دارد که «موازنه‌سازی در مقابل ترکیه» از جمله علل مهم در این زمینه است. رژیم اسرائیل به شدت نگران نقش ترکیه به عنوان متحد نزدیک تحریرالشام است. تل آویو با رویکردی که در پیش گرفته و سیاست‌هایی که در سوریه دنبال می‌کند در آینده نزدیک با آنکارا «چالش اساسی» پیدا خواهد کرد. هم‌اکنون لابی رژیم اسرائیل در آمریکا در حال اعمال فشار بر دولت ترامپ است تا از نفوذ ترکیه در سوریه جلوگیری کند و مانع از احداث پایگاه‌های نظامی ترکیه در خاک سوریه شود. اگر آمریکا در این کار موفق شود و نفوذ آنکارا در سوریه را محدود کند و یا از بین ببرد، خیال رژیم اسرائیل تا حد زیادی راحت خواهد شد در غیر این صورت این رژیم احتمالاً به تنهایی اقدام خواهد کرد. چالش بعدی، نگرانی برخی کشورهای عربی با روند سیاست‌های ترکیه در سوریه است که به نظر می‌رسد در ماه‌های آینده این کشورها را در مقابل ترکیه قرار خواهد داد. کشورهای مهم عربی از جمله عربستان، مصر، امارات و اردن از رویکردهای «اخوانی» و «نوعثمانی‌گری» که ترکیه در سوریه دنبال می‌کند نگرانند و آن را تهدیدی علیه امنیت ملی خود قلمداد می‌کنند که می‌تواند از به اصطلاح تهدیدی که پیش‌تر مقاومت در سوریه داشت بیشتر باشد. چالش بعدی در خصوص برنامه‌های ترکیه برای «بازسازی» سوریه است. بازسازی سوریه از اولویت‌های دولت ترکیه است. چراکه آن را یکی از راه‌های اصلی «توسعه نفوذ» و «تثبیت موقعیت» آنکارا در سوریه و سرمایه‌گذاری در این کشور می‌داند. در این باره ترکیه با دو مانع اصلی مواجه است: اولاً اقتصاد ترکیه خود با مشکلات مهمی مواجه است و ثانیاً ترکیه بدون موافقت یا برداشتن تحریم‌های آمریکا حتی یک لیر هم نمی‌تواند در سوریه سرمایه‌گذاری بلندمدت داشته باشد. علاوه بر چالش‌های گفته‌شده، ترکیه که تمام تخم‌مرغ‌های خود را در سید تحریرالشام قرار داده است، می‌تواند در تقابل با علویان قرار گیرد، چنانکه در منازعه اخیر بین هیئت حاکمه جدید سوریه و علویان، چاره‌ای جز انتخاب تحریرالشام و حمایت از جولانی نداشت. این مسئله قطعاً در داخل ترکیه دارای «پیامدهای امنیتی» برای دولت آنکارا است. چراکه به‌طور طبیعی باعث «تحریک» علویان ترکیه شده و جامعه علویان را که بخش مهمی از جمعیت این کشور را تشکیل می‌دهند در مقابل دولت آنکارا قرار می‌دهد. اینجاست که موضوع سوریه نه تنها مهم‌ترین مسئله آنکارا در سیاست خارجی بلکه در عرصه سیاست داخلی نیز خود را نشان خواهد داد. تثبیت موقعیت ترکیه در سوریه مستلزم موافقت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و در عین حال تثبیت موقعیت هیئت حاکمه جدید دمشق است. گسترش دایره نفوذ و نقش آفرینی در سوریه افزون بر اینکه با موانع مختلف داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی مواجه است، با چالش مهمی به نام «وضعیت جدید سیاسی در سوریه» که بسیاری در دنیا آن را به رسمیت نمی‌شناسند، مواجه است.

ایران و حقوق بین‌الملل؛ تجربه ۱۴۰۳

نگاه حقوقی به رویدادهای بین‌المللی ایران در سال سپری شده

خسارات ناشی از این حمله ضد و نقیض است، مع‌هذا پیرامون دفاع مشروع بودن این عملیات تردیدهایی وجود دارد.

در حقوق بین‌الملل موضوعه، اصل منع توسل به زور نظامی در روابط میان دولت‌ها برقرار است و بر اساس ماده ۵۱ منشور ملل متحد، دفاع مشروع در مقام یک استثناء ذیل شرایطی نادیده گرفتن این اصل را توجیه می‌کند. این شرایط عبارتند از: فوریت، ضرورت و تناسب. احراز هر کدام از این سه شرط برای مشروعیت یک «دفاع مشروع» ضروری است و باید در پرتو هر واقعه و به‌طور مستقل، تحقق آنها حسب شرایط ارزیابی شوند. از منظری دیگر، دیوان بین‌المللی دادگستری در دو پرونده نیکاراگوئه و سکوها‌های نفتی به صراحت بر ضرورت وجود حمله مسلحانه‌ی قبلی در پذیرش دفاع مشروع صحنه گذاشت. بدین معنا که یک دولت نمی‌تواند به عنوان اقدامی پیش‌دستانه، قبل از وقوع حمله مسلحانه علیه تمامیت سرزمینی خود علیه دیگری به فعل نظامی متوسل شده و نام آن را «دفاع مشروع» بگذارد. در نتیجه، با توجه به اوضاع و احوال این عملیات، انطباق آن با قاعده حقوقی مندرج در ماده ۵۱ منشور ملل متحد (به عنوان مبنای حقوقی) به‌سادگی قابل احراز نیست.

تول تاریخ و بی‌انتهای تحریم

«تحریم» در کنار «سیاست شرم‌نده‌سازی» از ضمانت‌اجراهای غیرنظامی حقوق بین‌الملل محسوب می‌شوند. چنانچه دولتی از اعضای جامعه بین‌المللی به عملی مغایر با الزامات حقوق بین‌الملل مبادرت ورزد این حق به واسطه مؤلفه حاکمیت برای دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی به صورت یک جانبه و چندجانبه محفوظ است که در روابط اقتصادی و غیراقتصادی خود با این بازیگر متخلف تجدیدنظر نمایند. ایران در زمره تحریم‌شده‌ترین دولت‌های جهان است که در سال ۱۴۰۳ هم از گزند تحریم‌های بین‌المللی یک جانبه و چندجانبه جدید در اسان نبود. هر چند آتش این تحریم‌ها به واسطه حضور بایدن در کاخ سفید و مکرون در کاخ الیزه حرارت سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ را نداشت، لیکن آثار آنها بر اقتصاد کشور و معیشت مردم انکارناپذیر است و منصرف از توان مدیریتی، هیچ دولتی قادر نیست مادامی که در کلاف پیچیده تحریم‌ها گرفتار هستیم، اقتصاد ایران را از بحران خارج ساخته و به شکوفایی برساند. در موضوع تحریم‌های وضع شده علیه ایران، برآورد حقوقی همواره فرع بر ارزیابی سیاسی محسوب می‌شود. علت این امر به تفاوت موجود در نگاه ایران و تحریم‌کنندگان به نظم جهانی و آینده جامعه بین‌المللی بازمی‌گردد. به بیان دیگر، آنچه دولت‌های غربی در سه دهه گذشته مبنای توجیه

با ارزیابی پنج رویداد مهم تجربه‌ی حقوقی بین‌المللی ایران در سال ۱۴۰۳ را زیر ذره‌بین می‌گذاریم. بدیهی است که وقایعی همچون نقض تعهد پاکستان در قبال اعمال تروریستی جیش‌العدل، انتخاب‌های ساتوبه‌عنوان گزارشگر جدید شورای حقوق بشر در امور ایران، عدم توافق با ایالات متحده پیرامون رای دیوان بین‌المللی دادگستری در پرونده «بعضی اموال ایران» و غیره را هم می‌توان در ردیف این رویدادها قرار داد. لیکن در طول سال ۱۴۰۳، حسب مورد و به میزان بضاعت علمی در شماره‌های گوناگون روزنامه هم‌میهن به این وقایع پرداخته شد، و اکنون صرفاً مهم‌ترین رویدادها را از نظر می‌گذرانیم. با این امید که صلح، امنیت، رفاه و آرامش از مغفان سال ۱۴۰۴ برای ایرانیان و جهانیان باشد.

و عده صادق و ماده ۵۱ منشور ملل متحد

هدف وجودی حقوق بین‌الملل حفظ و اعاده صلح و امنیت بین‌المللی است. در نتیجه، برخورد نظامی ایران و اسرائیل که در دوباره زمانی اتفاق افتاد را می‌توان مهم‌ترین رخداد حقوقی بین‌المللی سال ۱۴۰۳ دانست. پیشامدی که جنگ‌نیابانی چندین ساله‌ی ایران و اسرائیل را به مرزهای زمینی طرفین کشاند، لیکن از حسن اتفاق به یک درگیری گسترده منجر نشد. ماجرا از روز سیزدهم فروردین و حمله‌ی هوایی اسرائیل به بخش کنسولی سفارت ایران در دمشق آغاز شد. از منظر حقوق بین‌الملل، اماکن دیپلماتیک مظهر حاکمیت دولت‌های مدعو هستند، اما خاک آنها محسوب نمی‌شوند. لذا هر چند حاکمیت ایران نقض شده، اما ادعای تعرض به خاک ایران فاقد پشتوانه حقوقی بود. با این وصف، نقض حاکمیت برای تعلق گرفتن حق دفاع مشروع بر اساس ماده ۵۱ منشور ملل متحد در پرتو ناکارآمدی شورای امنیت کافی بود. از اظهارنظرهای مقامات ایران نیز چنین بر می‌آید که پاسخ نظامی به اسرائیل قطعی خواهد بود. در بیست و پنجم فروردین ماه، ایران با شلیک ده‌ها فرزند موشک و پهپاد خاک اسرائیل را هدف قرار داد. عملیاتی که «و عده صادق» نام گرفت و بر اساس اعلام اسرائیل صرفاً به ایراد خساراتی محدود منجر شد. شش روز بعد، اسرائیل یک عملیات نظامی محدود را علیه سامانه‌ی راداری پدافند هوایی ارتش ترتیب داد. تا اینجا تقابل نظامی خاتمه‌یافته محسوب می‌شد. مع الوصف، ترور اسماعیل هنیه در تهران و بمباران مقر حزب‌الله در جنوب بیروت که با شهادت سیدحسن نصرالله و یکی از فرماندهان ارشد سپاه پاسداران همراه بود ایران را در موقعیتی قرار داد که یک عملیات نظامی دیگر را علیه اسرائیل ترتیب دهد. در شامگاه دهم مهر، ایران عملیات «و عده صادق ۲» را به اجرا گذاشت و با موشک و پهپاد به خاک اسرائیل حمله کرد. داده‌های مربوط به

در حقوق بین‌الملل

موضوعه، اصل منع توسل به زور نظامی در روابط میان دولت‌ها برقرار است و بر اساس ماده ۵۱ منشور ملل متحد، دفاع مشروع در مقام یک استثناء ذیل شرایطی نادیده گرفتن این اصل را توجیه می‌کند. این شرایط عبارتند از: فوریت، ضرورت و تناسب. احراز هر کدام از این سه شرط برای مشروعیت یک «دفاع مشروع» ضروری است و باید در پرتو هر واقعه و به‌طور مستقل، تحقق آنها حسب شرایط ارزیابی شوند. از منظری دیگر، دیوان بین‌المللی دادگستری در دو پرونده نیکاراگوئه و سکوها‌های نفتی به صراحت بر ضرورت وجود حمله مسلحانه‌ی قبلی در پذیرش دفاع مشروع صحنه گذاشت

آرش ملک

پژوهشگر حقوق بین‌الملل

سال ۱۴۰۳ به روزهای پایانی خود نزدیک می‌شود و ایرانیان آغاز بهار را به انتظار نشسته‌اند؛ انتظاری که با وجود قیمت نود و چند هزار تومانی دلار، قطعی مکرر برق، قیمت بالای دارو و ترافیکی که از تحریم و فشار حداکثری سخن می‌گوید برای بسیاری در حال و هوای همیشگی رسیدن سال جدید همراه نیست. وانگهی، در شرایطی که افق رفع تحریم و اقتصاد باثبات از نظرها پنهان شده و ماجرای هسته‌ای در آستانه بیخ پیدا کردن است، انتظار رغبت نوروزی از همگان شاید چندان بجا نباشد. به هر جهت، سال ۱۴۰۳ از منظر رویدادهای بین‌المللی ایران محور نقاط عطف بسیار داشت که تأثیر شرایط کشور از آنها قابل انکار نیست. رویدادهایی بر خوردار از ابعاد حقوقی که هر یک به سهم خود بر کم و کیف سرنوشت ایرانیان اثر گذاشته‌اند. سقراط می‌گوید: «زندگی نسنجیده ارزش زیستن ندارد.» اکنون که سال ۱۴۰۳ در ایستگاه پایانی است، می‌توان با ارزیابی حقوقی این رویدادها به درک صحیح‌تری از سیاست حقوقی بین‌المللی ایران رسید. در عالم روابط بین‌الملل مفهومی اساسی‌تر از «منافع ملی» وجود ندارد که علی‌الظاهر مختصات مفهومی آن در زبان فارسی نامعین است. حقوق بین‌الملل (در فرض کمال) تأمین‌کننده منافع ملی همه دولت‌های عضو جامعه بین‌المللی است و تمامی ملتها زیر سایه اجرای قواعد آن از صلح جاویدان و توسعه پایدار بهره‌مند می‌شوند. البته فاصله حقوق بین‌الملل موضوعه و الگوی مطلوب آن بسیار است و تحقق آن، چنانچه اتفاق غیرمتربقی‌های حادث نشود به چند دهه زمان نیاز دارد. با این حال، تا آن زمان جایگزینی برای الگوی نارسای فعلی نداریم و باید رویدادهای بین‌المللی ایران را با اولویت منافع ملی، و در نسبتی که با آن برقرار می‌کنند بسنجیم. در ذیل،